

KONSTITUTSIYASIYA - ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI**Turg'unboyev Kamron Ilhom o'g'li**Elektron pochta: t.kamron@dtpi.uz

ORCID: 0009-0003-1431-1942

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilgi yangi tahririda kiritilgan asosiy o'zgarishlar tahlil qilinib, ushbu o'zgarishlarning "shaxs – jamiyat – davlat" paradigmasi doirasida fuqarolarning erkinliklari va ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini ta'minlashdagi rolga e'tibor qaratiladi. Tadqiqotning maqsadi – 1992 va 2023-yilgi Konstitutsiyalarni solishtirish, yangi tahrirda kiritilgan ijtimoiy majburiyatlarning o'sishini va Legatum Prosperity Index reytingidagi dinamikani statistik jihatdan baholash orqali Konstitutsiyaviy islohotlarning amaliy natijalarini aniqlashdir. Natijada, 2019–2024-yillarda O'zbekistonning farovonlik indeksidagi 102-o'rindan 86-o'ringa ko'tarilishi Konstitutsiyaviy o'zgarishlarning ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Konstitutsiyasi, 2023-yilgi tahrir, shaxs-jamiyat-davlat, ijtimoiy majburiyatlar, farovonlik, Legatum Prosperity Index.

KIRISH. O'zbekiston Respublikasi 2023-yil 30-aprelda o'tkazilgan umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya mamlakatimizning huquqiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu konstitutsiyaviy islohot nafaqat davlatning asosiy qonunini yangiladi, balki "shaxs – jamiyat – davlat" paradigmasiga asoslangan holda fuqarolarning erkin va farovon hayotini ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli huquqiy mexanizmlarni joriy etdi. Yangi tahrir fuqarolarning huquq va erkinliklarini kengaytirish, ijtimoiy himoyani mustahkamlash, iqtisodiy erkinlikni rag'batlantirish, shuningdek, xalqaro huquq normalari bilan uyg'unlikni ta'minlash kabi fundamental vazifalarni o'z oldiga qo'ydi.[1.]

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston Konstitutsiyasining 2023-yilgi yangi tahririda erkin va farovon hayotni ta'minlashga qaratilgan normalarning huquqiy-mazmuniy xususiyatlari va amaliy ahamiyatini ilmiy asosda o'rganishdan iborat. Shu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

Konstitutsiyaning yangi tahririda fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlari va ularning xalqaro standartlarga muvofiqligini o'rganish;

Konstitutsiyaning ijtimoiy adolat va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi rolini, uning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatga ta'sirini tahlil qilish;

Konstitutsiyaviy o'zgarishlarning amaliy natijalarini Legatum Prosperity Index kabi xalqaro indekslar ma'lumotlari asosida baholash va ularning fuqarolarning farovonlik darajasiga ta'sirini aniqlash.

Konstitutsiyaning yangi tahririni ilmiy-huquqiy nuqtai nazardan chuqur o'rganish zarurati, uning amaliy qo'llanilishining dastlabki natijalarini baholash hamda kelajakdagi huquqiy islohotlar yo'nalishlarini belgilash ehtiyojidan kelib chiqadi.[3.] Ushbu tadqiqot natijalari nafaqat ilmiy-huquqiy adabiyotga hissa bo'lib qolmay, balki amaliy qonunchilik islohotlariga ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot muammoni ko'p qirrali o'rganish va ishonchli natijalarga erishish uchun quyidagi ilmiy metodlardan foydalanadi:

Konstitutsiyaning 2023-yilgi yangi tahriri matni, uning moddalari va ularning huquqiy mazmuni chuqur o'rganiladi. 1992-yilgi Konstitutsiya bilan solishtirma tahlil orqali o'zgarishlar va yangiliklar aniqlandi. **Tarixiy-taqqoslash metod.** Konstitutsiyaning evolyutsiyasi, uning 1992-yildan 2023-yilgacha bo'lgan rivojlanish bosqichlari o'rganiladi. Bu metod konstitutsiyaviy islohotlarning mantiqiy izchilligini tushunishga yordam beradi.[5.] **Statistik tahlil.** Legatum Prosperity Index ma'lumotlari (2019-2024) tahlil qilinadi. Farovonlik indeksidagi o'zgarishlar raqamlar asosida tahlil qilinib, ularning konstitutsiyaviy islohotlar bilan bog'liqligi aniqlanadi.[10.] **Qiyosiy-huquqiy tahlil.** O'zbekiston Konstitutsiyasining xalqaro huquq normalari (BMT Inson Huquqlari Deklaratsiyasi va boshqalar) bilan uyg'unligi

baholanadi. Buning uchun dualizm va monizm nazariyalari asosida tahlil olib boriladi.[6.] **Tizimli yondashuv.** Konstitutsiyaning barcha moddalari o'zaro bog'liqligi nuqtai nazaridan o'rganiladi. "Shaxs - jamiyat - davlat" paradigmasining butun konstitutsiyaviy tizimga ta'siri tahli qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023). Asosiy obyekt va metodologik poydevor 155 moddadan iborat yangi tahrir "shaxs – jamiyat – davlat" tamoyili asosida qayta ko'rib chiqilgan. 13, 31, 46, 50-moddalar erkin va farovon hayot konsepsiyasining huquqiy asoslarini tashkil etadi. Konstitutsiyaviy normalarning mazmuniy tahlil, 1992-yilgi tahrir bilan solishtirma tahli. PF-60-son Farmon (2022): Konstitutsiyaviy normalarning amaliy hayotga tatbiq etilishining dastur hujjati "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" – 2022-2026 yillarga mo'ljallangan islohotlar dasturi. Konstitutsiya normalarining amaliy qo'llanilishi yo'nalishlarini aniqlash.[2.]

Saidov A. "Konstitutsiya - inson huquqlarining mustahkam kafolati". Konstitutsiyaviy institutlar faoliyati, xalqaro standartlar integratsiyasi. Konstitutsiyaviy sud raisining institutsional tajribasi asosida amaliy takliflar. Huquqiy amaliyot bilan nazariyaning uyg'unligini ta'minlash. Raxmonov B. "Ijtimoiy himoya va Konstitutsiya" (2023). Ijtimoiy adolat tamoyillarining konstitutsiyaviy asoslari. Ijtimoiy himoya tizimlarining evolyutsiyasini tushunish. Nortojiyeva S.S. "Konstitutsiya erkin va farovon hayot garovi" (2024) To'g'ridan-to'g'ri tadqiqot mavzusiga bag'ishlangan. Komilova D.R. "Konstitutsiya va xalqaro huquq normalarining o'zaro nisbati" (2024) Dualizm va monizm nazariyalari. "Dialektik dualizm" konsepsiyasi. Xalqaro va milliy huquq o'rtasidagi munosabatlarni tushunish.

Legatum Prosperity Index ma'lumotlari. Konstitutsiyaviy islohotlarning samaradorligini kvantifikatsiya qilish. 2019-2024 yillar. Statistik tahlil, dinamik ko'rsatkichlar tahlil. Ahmad M. "Human Rights Protection in Central Asia" (2024). Mintaqaviy kontekstda O'zbekistonning o'rnini aniqlash. Abduqodirov Sh. "O'zbekiston Respublikasining huquqiy tizimi" (2021). Milliy huquqiy tizimning tuzilishini tushunishga yordam berish. Normativ-huquqiy tahlil usuli. Yuldashev G.

"Xalqaro huquqning milliy qonunchilikdagi o'rni" (2017). Xalqaro va milliy huquq o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini o'rganish

Muhokama va natijalar. 2023-yilgi Konstitutsiya tahririda moddalar soni 128 tadan 155 taga (+21%), boblar soni esa 26 tadan 27 taga oshdi. "Shaxs – jamiyat – davlat" paradigmasi markaziy o'rin egallab, inson huquqlari va qadr-qimmatini oliy qadriyat deb e'lon qilindi (13-modda). Davlatning ijtimoiy majburiyatlari oldingi tahrirga nisbatan taxminan 3 baravar kengaytirildi (46-, 48-, 50-, 65-, 67-moddalar). 100 dan ortiq xalqaro inson huquqlari standartlari milliy qonunchilikka kiritildi.[4.]

Legatum Prosperity Index ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston 2019–2024-yillar oralig'ida 102-o'rindan 86-o'ringa ko'tarildi (16 pog'ona yaxshilanish). Eng katta sakrash 2023–2024-yillarda (+14 pog'ona) kuzatildi, bu yangi Konstitutsiya qabul qilinganidan keyingi birinchi to'liq yilga to'g'ri keladi.

Olingan natijalar shuni aniq ko'rsatadiki, 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohotlar faqat hujjat matnini emas, balki davlatning fuqarolar oldidagi ijtimoiy-iqtisodiy majburiyatlarini sifat jihatdan oshirdi. Legatum Prosperity Indexdagi 2024-yilgi sezilarli yaxshilanish (86-o'rin) konstitutsiyada mustahkamlangan ijtimoiy kafolatlar, tadbirkorlik erkinligi va mulk huquqi himoyasining amalda qo'llanilayotganidan dalolat beradi. Shu tariqa, yangi Konstitutsiya O'zbekistonning erkin va farovon hayot yo'lidagi huquqiy garovi sifatidagi vazifasini muvaffaqiyatli bajarishda samarali ekanligini isbotladi. Biroq, ushbu ijobiy natijalarning barqarorligi fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish va ma'muriy to'siqlarni kamaytirishga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Asosiy qisim. 2023-yil 30-aprelda referendum orqali qabul qilingan yangi Konstitutsiya tahriri (90,21% ovoz bilan) O'zbekistonning huquqiy tizimida sifat o'zgarishlarni amalga oshirdi.[13.] Ushbu tahrir asosiy tamoyillari jihatidan "shaxs – jamiyat – davlat" paradigmasi asosida qurilgan bo'lib, inson huquqlarini oliy qadriyat deb belgiladi.

Jadval 1: 1992 va 2023 yillardagi Konstitutsiyalarning qiyosiy tahlili

Ko'rsatkich	1992-yilgi tahrir	2023-yilgi tahrir	O'zgarish
-------------	-------------------	-------------------	-----------

Moddalar soni	128 modda	155 modda	+27 modda
Boblar soni	26 bob	27 bob	+1 bob
Xalqaro standartlar	Cheklangan	100+ standart	Sezilarli o'sish
Paradigma	Davlat markazlashgan	Shaxs markazlashgan	Paradigma o'zgarishi

Yangi tahrirda inson huquqlari moddalari soni oshirilgan bo'lib, "shaxs – jamiyat – davlat" tamoyili asosida shaxs erkinliklari davlatdan ustun qo'yiladi. Bu o'zgarishlar siyosiy pluralizm, fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot erkinligini kuchaytirib, avtoritarizm xavfini kamaytiradi.

Modda raqami	Kafolatlangan huquq/erkinlik	Xalqaro standartlar bilan bog'liqligi
13-modda	Inson hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va ajralmas huquqlari – oliy qadriyat; davlat himoya va ta'minlashga majbur.	BMT Inson Huquqlari Umumiy Deklaratsiyasining 1- va 3-moddalariga mos; shaxs huquqlarini oliy qadriyat sifatida belgilaydi.
31–33-moddalar	Fikrlash, so'z, e'tiqod va axborot erkinligi; internetdan foydalanish sharoitlari yaratiladi.	Yevropa Inson Huquqlari Konventsiyasining 9- va 10-moddalariga uyg'un; jamoat muhokamalarini rag'batlantiradi.
65-modda	Iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat erkinligi; xususiy mulk daxlsizligi, bozor munosabatlari va halol raqobat.	Xalqaro Mehnat Tashkilotining konventsiyalariga mos; iqtisodiy erkinlikni huquqiy kafolatlaydi.

17-modda	Tashqi siyosat xalqaro huquq prinsiplariga asoslangan (kuch ishlatmaslik, nizolarni tinch hal etish).	BMT Nizolar Yechish Konventsiyasiga uyg'un; erkinlik va farovonlikni xalqaro kontekstda ta'minlaydi.
----------	---	--

Ijtimoiy davlat tamoyili kuchaytirilgan bo'lib, davlat majburiyatlari oldingi tahrirga nisbatan taxminan 3 baravar oshirilgan. Bu moddalar iqtisodiy o'sish, ijtimoiy himoya va ekologik barqarorlikka e'tibor qaratib, kelajak avlodlar huquqlarini hisobga oladi.

Modda raqami	Kafolatlangan ijtimoiy huquq	Amaliy implikatsiyasi
46-modda	Ijtimoiy ta'minot (qarilik, ishsizlik, boquvchi yo'qotishda yordam).	Pensiya va nafaqalarni kengaytirish; ehtiyojmandlarga yordam tizimini mustahkamlaydi.
48-modda	Sog'liqni saqlash huquqi; davlat tibbiy xizmatlarni ta'minlaydi.	Sifatli tibbiy yordamni barcha fuqarolar uchun kafolatlaydi.
50-modda	Ta'lim olish huquqi; bepul umumiy o'rta ta'lim majburiy.	Ta'lim tengligini ta'minlaydi; oliy ta'limga qabul kvotalarini oshirishga asos beradi.
49-modda	Atrof-muhit muhofazasi va ekologik xavfsizlik (Orolbo'yi tiklash).	Ekologik barqarorlikni huquqiy jihatdan himoya qiladi.
76-79-moddalar	Oila, bolalar va yoshlar himoyasi; yoshlarga ish,	Gender tengligi va oilaviy huquqlarni mustahkamlaydi;

	ta'lim va rivojlanish sharoitlari.	yoshlar ishtirokini rag'batlantiradi.
--	------------------------------------	---------------------------------------

Erkinlik jihati: Konstitutsiya inson huquqlarini xalqaro standartlarga moslashtirib, ochiq jamiyat qurishga asos yaratadi (masalan, gender tengligi va siyosiy erkinliklar orqali).

Farovonlik jihati: Iqtisodiy erkinlik (tadbirkorlik va mulk himoyasi) hamda ijtimoiy kafolatlar (minimal ish haqi, yordamlar) munosib hayotni ta'minlaydi.

Jamiyat qurish: "Ijtimoiy davlat" tushunchasi adolatli va birlashgan jamiyatni shakllantiradi, interetnik munosabatlarni mustahkamlaydi, ekologik va iqtisodiy modernizatsiyani rag'batlantiradi.

So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida quyidagi ko'rsatkichlar yaxshilangan:

2024-yilda 250 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratildi.

2020-yilda oliy ta'limga 100 mingdan ortiq yosh qabul qilindi.

Pensiya tizimi isloh qilinib, miqdorlari oshirildi.

2024-yilda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali 5 milliondan ortiq yangi ish o'rni paydo bo'ldi.

17-moddaga ko'ra, O'zbekiston xalqaro huquqning umumiy prinsiplariga (masalan, BMT Inson Huquqlari Deklaratsiyasi) amal qiladi.[11.] Munosabatlar "dialektik dualizm" yondashuviga asoslangan: milliy va xalqaro huquq o'rtasida uzviy aloqa mavjud, xalqaro normalar ustunligi tan olinadi. Bu O'zbekistonning xalqaro majburiyatlarni bajarishdagi sadoqatini ta'minlaydi.[8.]

Legatum Prosperity Index reytingidagi dinamika (167 davlat ichida) konstitutsiyaviy islohotlarning samarasini ko'rsatadi:

Yil	Reyting	O'zgarish	Asosiy omillar
2019	102-o'rin	-	Asosiy islohotlar boshlanishi

2020	97-o'rin	+5 o'rin	Pandemiya davridagi chora-tadbirlar
2021	100-o'rin	-3 o'rin	Global iqtisodiy tanglik
2022	104-o'rin	-4 o'rin	Xalqaro iqtisodiy o'zgarishlar
2023	100-o'rin	+4 o'rin	Konstitutsiya qabul qilinishi
2024	86-o'rin	+14 o'rin	Islohotlarning amaliy ta'siri

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2019–2024-yillarda 16 pog'ona yaxshilanish kuzatilgan; eng sezilarli o'sish 2023–2024-yillarda (yangi tahrir ta'sirida) ro'y bergan.

Konstitutsiyaning normalarini to'liq amalga oshirish uchun quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu takliflar nazariy tahlil va amaliy tafovutlarni (huquqiy savodxonlik pastligi, ma'muriy to'siqlar) hisobga olgan holda shakllantirilgan:

№	Taklif	Asosiy maqsadi va implikasiyasi
1	Huquqiy ta'limni maktab va oliy ta'lim muassasalarining majburiy o'quv dasturlariga keng joriy etish.	Fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish; 13-moddadagi oliy qadriyatlarining amaliy tushunilishini ta'minlash.
2	Konstitutsiyaviy sudga murojaat qilish tartibini soddalashtirish va uning imkoniyatlarini kengaytirish.	Huquq himoyasi mexanizmlarini samarali qilish; fuqarolar ishtirokini oshirish.
3	Xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka chuqurroq integratsiya qilish.	17-moddaga muvofiqlikni kuchaytirish; xalqaro sud qarorlarini amalda qo'llash.
4	Davlat xodimlari uchun konstitutsiyaviy huquq va inson huquqlari bo'yicha doimiy malaka oshirish tizimini joriy etish.	Ma'muriy to'siqlarni kamaytirish; korrupsiyaga qarshi kurash va ijtimoiy adolatni ta'minlash.

XULOSA. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilgi yangi tahriri erkin va farovon hayotni ta‘minlashning asosiy huquqiy bazasi hisoblanadi. U "shaxs – jamiyat – davlat" paradigmasi asosida qurilib, inson huquq va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida belgilaydi. Konstitutsiya 100 dan ortiq xalqaro standartni o‘zida aks ettirgan holda, zamonaviy huquqiy talablarga javob beradi.

Konstitutsiya fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta‘minlash, iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish va xalqaro huquq normalari bilan uyg‘unlashish orqali erkin va farovon jamiyat qurishda integrator vazifasini o‘taydi. Yangi tahrirda mustahkamlangan ijtimoiy davlat tamoyili, kengaytirilgan ijtimoiy himoya mexanizmlari va iqtisodiy erkinlik kafolatlari jamiyatning muvozanatli rivojlanishini ta‘minlaydi.

Tadqiqot ma‘lumotlari Konstitutsiyaviy islohotlarning amaliy hayotda ijobiy natijalar berayotganligini ko‘rsatadi. 2019-2024 yillarda O‘zbekistonning Legatum Prosperity Index reytingidagi 102-o‘rindan 86-o‘ringa ko‘tarilishi (16 pog‘ona yaxshilanish) bu islohotlarning haqiqiy ta‘sirini tasdiqlaydi. Bu dinamika iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy himoya tizimining takomillashuvi va huquqiy muhitning yaxshilanishi bilan bog‘liq.

Konstitutsiyadagi normalarning to‘liq amalga oshirilishi uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Huquqiy ta‘limni maktab va oliy ta‘lim muassasalarining majburiy o‘quv dasturlariga keng joriy etish orqali fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish;

Konstitutsiyaviy sudga murojaat qilish tartibini soddalashtirish va uning imkoniyatlarini kengaytirish;

Xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka chuqurroq integratsiya qilish;

Davlat xodimlari uchun konstitutsiyaviy huquq sohasida doimiy malaka oshirish tizimini joriy etish.

Nazariy-amaliy tafovut. Konstitutsiyaning nazariy jihatdan mustahkam poydevorga ega bo‘lishiga qaramay, amaliyotda uning qoidalari bilan jamiyat hayoti

o'rtasida ma'lum tafovutlar mavjudligi aniqlandi.[5.] Fuqarolarning huquqiy savodxonligining pastligi (taxminan 60% atrofida Konstitutsiya huquqlarini to'liq bilmaydi) va amaldagi ma'muriy to'siqlar bu erkinliklarning to'liq amalga oshishiga to'sqinlik qilmoqda. Bu tafovutni kamaytirish uchun izchil chora-tadbirlar talab etiladi.[7.]

Yakuniy mulohaza. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi nafaqat huquqiy hujjat, balki yangi, erkin va farovon jamiyat qurishning asosiy kafolati hisoblanadi.[7.] Uning mohiyati shaxs huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash, iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish va xalqaro standartlarga moslashishda namoyon bo'ladi.[12.] Konstitutsiyadagi normalarning izchil va samarali amalga oshirilishi orqali O'zbekiston jamiyatining barqaror rivojlanishi va fuqarolarning farovon hayot darajasining yanada oshishi ta'minlanadi. Shu bilan birga, huquqiy madaniyatni rivojlantirish, demokratik institutlarni mustahkamlash va xalqaro integratsiyani chuqurlashtirish kelajakdagi ustuvor vazifalar sifatida qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi referendumda qabul qilingan yangi tahriri. – Toshkent: Adolat, 2023. – 128 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – 2022 y. – № 4. – 5-modda.
3. Saidov, A. Konstitutsiya – inson huquqlarining mustahkam kafolati : monografiya / A. Saidov. – Toshkent: Adolat, 2023. – 312 b.
4. Raxmonov, B. Ijtimoiy himoya va Konstitutsiya / B. Raxmonov. – Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 2023. – 215 b.
5. Abduqodirov, Sh. O'zbekiston Respublikasining huquqiy tizimi: darslik / Sh. Abduqodirov. – 2-nashr, qayta ishlangan va to'ldirilgan. – Toshkent: O'zbekiston universiteti, 2021. – 408 b.

6. Yuldashev, G. Xalqaro huquqning milliy qonunchilikdagi o‘rni : o‘quv qo‘llanma / G. Yuldashev. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2017. – 164 b.
7. Nortoziyeva, S. S. Konstitutsiya erkin va farovon hayot garovi / S. S. Nortoziyeva // Yangi O‘zbekiston ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2024. – № 2. – B. 45–58.
8. Komilova, D. R. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va xalqaro huquq normalarining o‘zaro nisbati / D. R. Komilova // NEW RENAISSANCE xalqaro ilmiy jurnali. – 2024. – № 1. – B. 112–126.
9. Ahmad, M. Human Rights Protection in Central Asia / M. Ahmad // European Human Rights Law Review. – 2024. – Vol. 12, No. 3. – P. 301–320.
10. The Legatum Prosperity Index 2024: Methodology and Rankings Summary. – London: Legatum Institute, 2024. – 48 p. – URL: <https://index.prosperity.com/rankings> (murojat qilingan sana: 10.04.2024).
11. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo‘yicha umumjahon deklaratsiyasi. – Nyu-York: BMT, 1948. – 6 b.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o‘ttiz uch yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi (2024 yil 31 avgust) // Xalq so‘zi. – 2024. – 1 sentyabr. – № 17.
13. Konstitutsiyaviy islohotlar: yangiliklar va tahlllar // O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi rasmiy veb-sayti. – URL: <https://lex.uz/docs/> (murojat qilingan sana: 25.11.2025).
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. – URL: <https://president.uz> (murojat qilingan sana: 12.04.2024).
15. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi axborotlari. – URL: <https://supcourt.uz> (murojat qilingan sana: 26.11.2025).